

Суховієнко Наталія Анатоліївна,

ORCID ID: 0000-0002-0528-9494

*кандидат педагогічних наук, логопед вищої категорії,
викладач кафедри початкової і спеціальної освіти**Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького***Литвин Інна Миколаївна,**

ORCID ID: 0000-0002-8946-1449

*кандидат педагогічних наук, логопед,**старший викладач кафедри початкової і спеціальної освіти**Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

СИСТЕМНИЙ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМ'Ї ЯК ЧИННИК ПСИХОЛОГО-СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

SYSTEMIC PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF THE FAMILY AS A FACTOR OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL ADAPTATION OF A CHILD WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню системного психолого-педагогічного супроводу сім'ї як ключового чинника психолого-соціальної адаптації дитини з особливими освітніми потребами в умовах розвитку інклюзивного освітнього простору України. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості дітей з особливими освітніми потребами, ускладненням соціальних умов їх розвитку, зокрема внаслідок воєнних викликів, внутрішньої міграції та підвищеного психоемоційного навантаження на родини. Обґрунтовано, що ефективність адаптації дитини визначається не лише особливостями її психофізичного розвитку, а й ресурсністю сім'ї, психологічним кліматом, рівнем педагогічної компетентності батьків та їх готовністю до партнерської взаємодії з фахівцями. Розкрито сутність системного психолого-педагогічного супроводу як організованої міждисциплінарної діяльності, спрямованої на підвищення виховного потенціалу сім'ї, формування її емоційної стійкості та активної суб'єктної позиції що виступає чинником психолого-соціальної адаптації дитини. Проаналізовано психологічну та педагогічну складові супроводу, їх взаємозв'язок і роль у створенні цілісної моделі підтримки дитини. Окреслено основні моделі, етапи та форми роботи з батьками, а також практичні напрями допомоги, спрямовані на прийняття ситуації, подолання негативних емоційних станів і підвищення самооцінки. Особливу увагу приділено феномену батьківської резильєнтності як стрижневому компоненту системи супроводу, що забезпечує зниження рівня стресу, стабілізацію сімейних стосунків і підвищення адаптивності дитини. Зроблено висновок про необхідність впровадження цілісних моделей системного супроводу сім'ї як стратегічної умови успішної соціальної інтеграції та гармонійного розвитку дитини з особливими потребами. Перспективами подальших досліджень є розробка ефективних моделей системного психолого-педагогічного супроводу сімей в умовах воєнних викликів і цифровізації освіти.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, дитина з особливими освітніми потребами, супровід сім'ї, адаптація, інклюзивна освіта, резильєнтність.

The article is devoted to the theoretical substantiation of systemic psychological and pedagogical support of the family as a key factor in the psychological and social adaptation of a child with special educational needs in the context of the development of an inclusive educational space in Ukraine. The relevance of the study is due to the increase in the number of children with special educational needs, the complication of the social conditions of their development, in particular as a result of military challenges, internal migration and increased psycho-emotional stress on families. It is substantiated that the effectiveness of a child's adaptation is determined not only by the peculiarities of his psycho-physical development, but also by the resourcefulness of the family, the psychological climate, the level of pedagogical competence of parents and their readiness for partnership interaction with specialists. The essence of systemic psychological and pedagogical support as an organized interdisciplinary activity aimed at increasing the educational potential of the family, the formation of its emotional stability and an active subjective position that acts as a factor in the psychological and social adaptation of the child is revealed. The psychological and pedagogical components of support, their interrelationship and role in creating a holistic model of child support are analyzed. The main models, stages and forms of work with parents are outlined, as well as practical areas of assistance aimed at accepting the situation, overcoming negative emotional states and increasing self-esteem. Particular attention is paid to the phenomenon of parental

resilience as a core component of the support system, which ensures a reduction in stress levels, stabilization of family relationships and increased adaptability of the child. The conclusion is made about the need to implement holistic models of systemic family support as a strategic condition for successful social integration and harmonious development of a child with special needs. The prospects for further research are the development of effective models of systemic psychological and pedagogical support for families in the context of military challenges and the digitalization of education.

Key words: psychological and pedagogical support, child with special educational needs, family support, adaptation, inclusive education, resilience.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується вдосконаленням інклюзивної освітнього простору, утвердженням принципів рівного доступу для всіх та дітиноцентризму. У контексті реформування освітньої галузі, зокрема реалізації положень Концепції «Нова українська школа», особливої ваги набуває проблема створення ефективної системи підтримки дітей з особливими освітніми потребами (ООП). У цьому процесі провідну роль відіграє не лише заклад освіти, а й сім'я як первинне соціальне середовище зростання дитини, в якому дитина формується і розвивається. Саме тому питання системного психолого-педагогічного супроводу сім'ї розглядається сьогодні як один із ключових чинників психолого-соціальної адаптації дитини з ООП. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості дітей, які потребують додаткової підтримки у процесі навчання та соціалізації з причини структури свого порушення, а також підвищенням вимог до якості міждисциплінарної взаємодії фахівців. Водночас труднощі адаптації дитини можуть суттєво бути пов'язані не тільки зі станом її психофізичного розвитку, а й з недостатньою готовністю сім'ї до прийняття її особливих потреб, браком відповідних психолого-педагогічних знань, необізнаністю, емоційним виснаженням батьків та загалом соціальною ізоляцією сім'ї. За таких умов сім'я потребує системної підтримки, яка охоплює консультативну, просвітницьку, корекційно-розвивальну складові.

Сутність системного психолого-педагогічного супроводу полягає у комплексній взаємодії фахівців – психологів, спеціальних педагогів, логопедів, соціальних педагогів – на фундаменті довіри, партнерства, підтримки, прийняття та спільної відповідальності за результати розвитку дитини. Такий підхід передбачає не ситуативну допомогу, а вибудовування цілісної моделі підтримки, що враховує індивідуальні потреби дитини, можливості і ресурси сім'ї, освітній контекст. Це означає переорієнтацію з виключно корекційного впливу на дитину на ширший соціальний підхід, у якому сім'я виступає активним суб'єктом освітнього процесу і розвитку дитини з ООП. Наукова

значущість дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення механізмів впливу системного психолого-педагогічного супроводу сім'ї на рівень психолого-соціальної адаптації дитини. У сучасних умовах воєнних викликів, внутрішньої міграції, підвищеного психоемоційного навантаження на родини та інших факторів спричинених воєнними діями, проблема адаптації в набуває особливої нагальності в українській науці. Діти з ООП є більш уразливими до стресових чинників, а тому ефективність їх розвитку значною мірою залежить від стабільності, підтримки та психологічного благополуччя сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних психологічних і педагогічних дослідженнях вчені розробляють різноманітні підходи у вивченні проблеми допомоги особам з ООП, зокрема, це наукові доробки таких науковців як І. Бех, І. Лернер, М. Лукашевич, І. Мигович, О. Песоцька, В. Поліщук, Т. Семигіна та інші. Проблеми роботи з батьками, які виховують дітей з ООП та психолого-педагогічного супроводу сімей, надання їм психолого-педагогічної допомоги досліджувалися порівняно менше. Зокрема це праці учених: М. Бевзюк, в якій висвітлено особливості педагогічної роботи з батьками дітей з ООП, у роботах З. Борисенко, М. Коротенко зосереджується увага на психологічному супроводі батьків, напрацювання Т. Ілляшенко, Т. Жук стосуються проблеми психолого-педагогічної допомоги батькам дітей з ООП. Потужним напрацюванням в галузі інклюзивної освіти та допомоги дітям з ООП є роботи вченої А. Колупаєвої – вона висвітлює концепцію супроводу як освітню технологія, а підтримка сімей представляється як створення орієнтаційного поля, в якому суб'єкти є відповідальними. У роботах Т. Калініної психолого-педагогічний супровід сім'ї, в якій є дитина з ООП – це коло професійної психологічної діяльності, спрямоване на реалізацію соціально-психологічних умов успішного розвитку сім'ї. Вчена О. Галян висвітлює психолого-педагогічний супровід як метод створення таких умов, в яких члени сім'ї можуть приймати оптимальні рішення в ситуаціях вибору.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення змістово-структурних компонентів системного психолого-педагогічного супроводу сім'ї як чинника забезпечення психолого-соціальної адаптації дитини з ООП.

Виклад основного матеріалу. Сім'я, в якій зростає дитина з ООП відрізняється за своїм устроєм від інших сімей. Як вірно підмічає дослідники О. Василенко і Ю. Безручук, «особливою психологічною проблемою, з якою стикаються батьки стає проблема міжособистісних відносин між партнерами, основою якої є сильна стресова ситуація, що виникла у сім'ї» [2, с. 25] Настають значні зміни у буденному житті, батьківська пара разом і по окремоті піддається сильному психологічному навантаженню, руйнується звичний міжособистісний клімат. Через те, що батьки усі свої сили віддають дитині, нехтують особистими відносинами, спільним проведенням часу та відпочинку, руйнується благополуччя сім'ї та довіра між її членами [2, с. 26]. Вчений І. Дідик зауважує, що ці чинники впливають і на розвиток та особистісне становлення дитини, її психічний стан та почуття. Батьки мають розуміти важливість сприятливої домашньої атмосфери, вагомості міцним та довірливих стосунків як основного фактору у вихованні та розвитку дитини [6, с. 44–45]. Адаптація батьків є чинником адаптивності дитини з ООП, що є основою задачею психолого-педагогічного супроводу сім'ї.

Психолого-педагогічний супровід як феномен може розкриватися через різноманітні аспекти. Психолого-педагогічний супровід характеризується як один із видів цілісної й комплексної системи соціальної підтримки та психолого-педагогічної допомоги; як інтегративна технологія, змістом якої є створення умов для відновлення потенціалу розвитку та саморозвитку особистості; як процес особливого виду стосунків між особами, які надають супровід, та тими, хто потребує допомоги; як технологія діяльності психолога, яка забезпечує допомогу в ситуації життєвого вибору, входження у «зону найближчого розвитку» [5, с. 125]. В межах нашого дослідження ви визначаємо **системний психолого-педагогічний супровід сім'ї** як організовану діяльність фахівців, що спрямована на підвищення виховного потенціалу сім'ї, формування її психолого-педагогічної компетентності, емоційної стійкості та активної суб'єктної позиції з метою створення оптимальних умов для розвитку, соціалізації та успішної адаптації їх дитини з ООП.

Як чинник психолого-соціальної адаптації, системний супровід забезпечує узгодженість впливів сім'ї та освітнього середовища, знижує рівень емоційної напруги у членів сім'ї, сприяє формуванню адекватних стратегій взаємодії з дитиною та соціумом. В комплексі це підвищує рівень адаптованості дитини до навчання, спілкування та участі в суспільному житті. Результатом психологічного супроводу особистості «може бути формування нової особистісної якості – адаптивності, здатності самостійно досягати відносної рівноваги у відносинах з собою і оточуючими в різних життєвих ситуаціях» [3, с. 230].

Психологічна складова психолого-педагогічного супроводу сім'ї, на думку Ю. Соболевої, має відповідати наступним принципам: включення сім'ї в ситуації, що вимагають вольового зусилля для подолання негативного впливу; формування стресостійкості сім'ї; врахування позитивного соціального сімейного досвіду [9, с. 384]. Зміст педагогічної складової полягає у формуванні навичок ефективної взаємодії з дитиною та створенні розвивального домашнього середовища, що забезпечує її успішне навчання і соціальну адаптацію. Реалізація цих двох складових має відбуватися у парі, інакше процес адаптації сім'ї і дитини буде не цілісним, а фрагментарним.

Система психолого-педагогічного супроводу сім'ї передбачає включення **команди фахівців**:

- 1) спеціальні педагоги проводять роботу, пов'язану з корекцією і розвитком інтелектуальної діяльності, формуванням і розвитком вищих психічних функцій і аналітичних систем;
- 2) психологи здійснюють діагностику психічного розвитку, профілактику та корекцію порушень у розвитку, організовують консультації з батьками та педагогами;
- 3) соціальний педагог контролює дотримання прав учнів, синтезує інформацію про соціальні потреби сім'ї учня з ООП;
- 4) вчитель-логопед здійснює діяльність з розвитку і корекції мовлення, займається діагностикою мовленнєвих порушень;
- 5) асистент здійснює супровід дитини в процесі її навчання, виховання і розвитку, допомагає у виконанні завдань, поставлених педагогами та іншими фахівцями, веде роботу по адаптації учня до нових умов. Асистент є сполучною ланкою в організації взаємодії та роботи всіх учасників освітніх відносин [1, с. 58–59]. Ми вважаємо, що системність супроводу полягає в залученні різних фахівців, кожен з яких працює із сім'єю в межах свого професійного напрямку.

Дослідниця І. Брушневська визначає діаду соціального статусу дитини з ООП і доводить, що стратегія психолого-педагогічного супроводу сім'ї обирається в залежності від концепції на дитячу інвалідність. Відтак, перша концепція «дизабілізму» («інванділізму») ґрунтується на ідеї про інвалідність дитини як особисту проблему, і усі психологічні і педагогічні проблеми є результатом порушення – в цьому випадку завданням супроводу є допомога дитині і сім'ї здійснити адаптацію в суспільстві людей, які не мають цього порушення. У другому випадку обмежені можливості здоров'я дитини розглядаються як соціальна проблема, внаслідок якої з'являються й проблеми психологічного характеру. Ядром психолого-педагогічного супроводу в цьому варіанті є взаємовідносини між людьми та їх оточенням – соціальні умови розглядаються як такі, що зменшують можливості для самореалізації дитини з ООП (соціальна мораль, психологічний клімат, соціальна організація, інфраструктура тощо) і відповідно цього, необхідно залучити сім'ю до нормального соціального життя [1, с. 55–56]. Найбільш доцільно орієнтуватися на другу концепцію в системному супроводі сімей.

Модель системи психолого-педагогічного супроводу сім'ї дитини з ООП має декілька варіантів. Вчена М. Мушкевич розрізняє три основні моделі: загальну, типову та індивідуальну. Загальна модель – це система забезпечення оптимального розвитку всієї сім'ї, включає в себе комплекс загальних корекційних заходів, без індивідуального підходу; типова модель має на меті організацію психокорекційного впливу на дитину за допомогою різноманітних методів (ігрова терапія, сімейна терапія, тренінг психорегуляції), при цьому в центрі уваги залишається дитина, а не сім'я; в межах індивідуалізованої моделі підтримка надається кожній сім'ї, яка виховує дитини з ООП, допомагає вирішувати внутрішньо сімейні проблеми з врахування індивідуальних особливостей дитини та особливостей сімейних стосунків [7, с. 190–191]. Найбільш влучною моделлю для системного супроводу сімей ми вважаємо індивідуальну, оскільки в ній надається однакова значущість як особистості дитини, так і батьківським стосункам.

Програма психолого-педагогічного супроводу сім'ї з дитиною з ООП складається у декілька етапів: аналітичний етап – закладає стратегічні основи системи супроводу. Для цього з'ясовуються знання, навички, вміння, необхідні

суб'єктам освіти для успішного виконання ним своїх освітніх, батьківських, професійних обов'язків, аналізуються актуальні завдання, розглядається стратегія і цілі інклюзивного освітнього простору; діагностичний етап – виявляється суть проблеми і потенційні можливості вирішення. Етап починається з фіксації сигналу проблемної ситуації, потім розробляється план проведення діагностичного обстеження [8, с. 47]. Робота з батьками, дитини яких встановили ООП, містить **три етапи**, які проаналізувала дослідниця Д. Шульженко:

1. Інформаційний, який полягає у наданні інформації про особливості корекційного виховання дитини з ООП, перспективи розвитку, можливості труднощі в соціалізації, а також про реалізацію домашньої програми психологічної допомоги власній дитині.

2. Діагностичний, що передбачає діагностування сімейних пар шляхом використання психологічних методик для визначення емоційних станів, психологічних особливостей, що допоможуть покращити умови життя дитини. Фактично, це етап визначення їх зони найближчого розвитку.

3. Психокорекційно-консультативний – надання психологічної допомоги батькам з використанням технік сімейного консультування, що в результаті покращує їхній емоційний стан та перебіг адаптації і прийняття факту народження дитини з ООП [11, с. 176].

Існують різноманітні формати роботи з батьками, як частина системи супроводу: бесіди, індивідуальні консультації, сімейні консультації (психотерапія), індивідуальні заняття з батьками та з дітьми в присутності батьків, батьківські години із психологом закладу освіти, психотренінги для сімей схожих ситуаціях, інтерперсональні тренінги для батьків дітей з ООП, метою яких є подолання внутрішньо-особистісних проблем, прийняття власної дитини [2, с. 28–29]. Напрямки роботи із сім'ями також можуть бути різноманітними. Дослідники І. Галян та З. Борисенко сформулювали найбільш практичні напрямки, враховуючи що батьки можуть переживати різноманітні труднощі, пов'язані із тим, що їх дитина має порушення розвитку:

1. Прийняття ситуації та дитини. Використовуються такі форми роботи, як: зображення у вигляді малюнку себе у ролі батьків, дитини та свого ставлення до неї; письмові самозвіти; спільне проведення часу з дитиною за іграми, участь у святах, змаганнях тощо.

2. Пропрацювання агресії. Тренінги для профілактики та боротьби з агресією, навчання ефективним способам спілкування, казкотерапія, психодрама, соціально-психологічні ігри.

3. Робота з гнівом. Для подолання гніву застосовують елементи арт-терапії: ліплення з пластиліну спонтанної фігури, змальовування свого гніву у вигляді чудовиська, рухливі ігри для зняття психофізичної напруги.

4. Робота зі страхами. Індивідуальні консультації, організування спільних зустрічей з іншими батьками, що вже пройшли період адаптації до ситуації, в якій дитина має подібні особливості і має хорошу динаміку розвитку.

5. Підвищення самооцінки — передбачає застосування психомалюнків, тренінгів, ігор, розповідей орієнтованих на власне «Я», образотворчого мистецтва тощо [4, с. 46–47].

В межах дослідження теми супроводу батьків дітей з ООП, вчена І. Сухіна фокусується на явищі **резильєнтності** батьків і визначає це поняття як «здатність людини успішно адаптуватися до життєвих труднощів, долати стресові ситуації, відновлюватися після кризи або травми й зберігати внутрішню рівновагу» [10, с. 7]. Авторка визначає ряд факторів, які сприйматимуть формуванню резильєнтності у батьків. Наведемо деякі з них:

- усвідомлене прийняття ситуації – прийняття особливостей розвитку дитини без надмірного самозвинувачення. Такий погляд дозволяє відійти від відчуття безпорадності до адаптивного співжиття з цієї проблемою, таким чином знизивши рівень психоемоційної напруги;

- розвиток соціальної підтримки – батьки мають долучатися до груп взаємодопомоги, батьківських спільнот, звертатися за отриманням фахової консультаційної підтримки. Зовнішні соціальні зв'язки виступають ключовим ресурсом резильєнтності;

- позитивне переосмислення життєвого досвіду – дає підставу для підтримки внутрішньої стійкості;

- навичка самопомоги, сформована у батьків, дозволяє їм знати як відновлювати власні ресурси, підтримувати фізичне та психічне здоров'я, планувати відпочинок, делегувати обов'язки, щоб уникати виснаження;

- толерантність до невизначеності – дозволяє батькам прийняти усвідомлення про те, що прогнози розвитку дитини є нечіткими, можуть спостерігатися коливання у динаміці; таким чином, батьки фокусуються не на результаті, а на підтримці щоденного функціонування дитини;

– підтримуючий внутрішній діалог – як спосіб мовленнєвого оформлення переживань з вираженою самопідтримкою, довірою до себе та процесу, який сім'я проходить із дитиною [10, с. 13–14]. Ми вважаємо, що робота із резильєнтністю батьків об'єднує у собі роботу з формування адаптації батьків в найширшому розумінні, і може бути стрижнем психолого-педагогічного супроводу сім'ї. Налагоджені стосунки у батьків, їх стресостійкість, злагоджена командна щоденна робота неодмінно впливає на психологічний клімат у сім'ї, а отже – і позитивно впливає на психологічний стан дитини з ООП, підвищує її шанси на кращі результати у розвитку. Педагогічно обізнані, психологічно стабільні ресурсні батьки, які усвідомлюють ситуацію із власною дитиною і знають як діяти щоденно, підвищують позитивні прогнози дитини в спілкуванні, взаємодії, навчанні, розвитку. Тобто, успішність психолого-педагогічного супроводу сім'ї є ключовим чинником психолого-соціальної адаптації дитини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Системний психолого-педагогічний супровід сім'ї є комплексною, цілеспрямованою діяльністю міждисциплінарної команди фахівців, спрямованою на підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків, формування їх суб'єктної позиції, зміцнення емоційної стійкості та створення сприятливих умов для розвитку дитини. Такий підхід забезпечує узгодженість впливів сім'ї та освітнього середовища, сприяє зниженню рівня психоемоційної напруги в родині, формуванню адекватних стратегій взаємодії з дитиною та соціумом, що в сукупності підвищує рівень адаптованості дитини до навчання, спілкування та участі в суспільному житті. Отже, системний психолого-педагогічний супровід сім'ї постає не додатковим елементом освітнього процесу, а стратегічною умовою гармонійного розвитку, соціальної інтеграції та чинником психолого-соціальної адаптації дитини з ООП. Розроблення та впровадження цілісних моделей такої підтримки є важливим завданням сучасної науки і практики спеціальної педагогіки. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та емпіричній перевірці ефективних моделей системного психолого-педагогічного супроводу сімей дітей з ООП в умовах воєнних викликів, цифровізації освіти та зростання психоемоційного навантаження на родини з урахуванням розвитку батьківської резильєнтності й міждисциплінарної взаємодії фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брушневська І. Теоретичні аспекти побудови моделей психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП та її сім'ї. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2024. Вип. 2. С. 54–60. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.2.9>
2. Василенко О., Безручук Ю. Особливості соціально-психологічного супроводу батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Науковий журнал «Психологічні тревелогоги»*, 2023, Вип. 2. С. 23–31. DOI: 10.31891/PT-2023-2-2
3. Гавриловська К. Психологічний супровід у складних життєвих обставинах. *Актуальні проблеми психічного здоров'я* : зб. наук. пр. за мат. Всеукр. конф. (25 травня 2023 р.). Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2023. С. 229–232.
4. Галян О., Борисенко З. Психологічні аспекти супроводу батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Теорія і практика сучасної психології*, 2019. № 2. С. 44–49.
5. Данилевич Л., Луговська Л. Психологічні аспекти супроводу сім'ї з дитиною з ООП. *Психологічна допомога особистості у воєнний період* : мат. VII Всеукр. псих. чит. «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів», 2024, С. 124–127.
6. Дідик Н. Психологічна робота з сім'єю, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами. *Вісник педагогіки і психології*. Вип. 27. Київ : ІСПП НАПН України, 2021. С. 44–47
7. Мушкевич М. Моделі організації психологічного супроводу сімей, які мають проблемних дітей. *Психологія: реальність і перспективи*, 2017. Вип. 8. С. 188–192.
8. Психологічний супровід інклюзивної освіти : метод. рек. автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.
9. Соболева Ю. Психологічний супровід батьків дітей з особливими освітніми потребами. *Безбар'єрність в освіті осіб з особливими потребами: досвід та інновації* : мат. X Міжн. Конг. зі спец. пед. та псих. К.: ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024. С. 382–386.
10. Сухіна І. Методичні основи психологічного супроводу батьків дітей з ООП: формування резильєнтності : практ. посіб. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2025. 114 с.
11. Шульженко Д. І. Особливості психологічної роботи з емоційними станами батьків дітей з психофізичними порушеннями раннього віку. *Психологічний часопис*, 2017. № 5. С. 173–180.

Суховієнко Н. А., Литвин І. М.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY)

Дата першого надходження статті до видання: 27.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.04.2026

